

Rodion Mochnacki

PRACE KONTROLNE Z GEOGRAFII REGIONALNEJ
NA WYDZIALE ZAOCZNYM WSP I ICH RECENZJA

Jednym z bardzo ważnych elementów procesu dydaktycznego na studiach zaocznych są prace kontrolne. Wiążą się one ściśle i harmonijnie z innymi składnikami nauczania zaocznego i z nich wynikają. Prace kontrolne są równocześnie środkiem kształcenia i sprawdzianem stopnia przyswojenia przez studenta przerobionego materiału, sprawdzianem umiejętności stosowania w praktyce nabytych w czasie studiów wiadomości ogólnych. Dla studenta praca kontrolna jest środkiem samokontroli jego wiadomości oraz postępów i wyników jego pracy. Wychodząc z założenia, że istotą studiów zaocznych jest samokształcenie - przy czym student ma ograniczony kontakt z wykładowcą - praca kontrolna, poprzez odpowiednią recenzję i konsultację pisemną jest platformą, na której wykładowca kontaktuje się ze studentem, ciągle i systematycznie kieruje przebiegiem samodzielnej jego nauki, koryguje popełnione błędy, udziela rad i wskazówek, mobilizuje do dalszej pracy i we właściwym czasie likwiduje powstające w wiadomościach studenta błędy i nieścisłości.

Szczególnie ważną rolę spełnia praca kontrolna w geografii regionalnej, którą student dobrze winien opanować, gdyż stanowi ona główny trzon geografii szkolnej. Student winien wykazać przy geograficznej charakterystyce omawianego kraju umiejętność praktycznego stosowania, nabytych w ubiegłych latach studiów, wiadomości z geografii fizycznej ogólnej, geografii gospodarczo-społecznej, kartografii i innych nauk geograficznych, musi wykazać dobrą znajomość mapy, umiejętność właściwej jej interpretacji. Powinien umieć umiejętnie zebrać podstawowe wiadomości geograficzne charakteryzujące fizyczne właściwości kraju, ocenić od strony ekonomicznej

wartości środowiska geograficznego i poprawnie scharakteryzować stosunki gospodarcze omawianego państwa.

Spójrzmy bliżej na zagadnienie prac kontrolnych z geografii regionalnej na przykładzie geografii ZSRR i krajów demokracji ludowej. Przedmiot ten jest obecnie tematem studiów na III r. Studenci poznali już podstawy geologii dynamicznej i historycznej, geomorfologii, hydrografii i klimatologii, równolegle studiują fito- i zeogeografię oraz geografę gospodarczo-społeczną. Kurs obejmuje:

- 1/ geograficzno-fizyczną charakterystykę obszaru ZSRR i podział na regiony fizjograficzne;
- 2/ ogólną charakterystykę gospodarki narodowej ZSRR;
- 3/ przegląd geograficzno-gospodarczy republik związkowych i regionów gospodarczych;
- 4/ kraje demokracji ludowej w Europie i Azji (oprócz Polski).

W ramach tego kursu omawiane są stosunki fizyczne i gospodarcze w wymienionych krajach oraz podział na regiony gospodarcze. Zakres materiału został szczegółowo opracowany i podany studentom na sesji naocznej. Jest on bardzo obszerny, a student może go sobie przyswoić tylko na podstawie podręcznika, literatury specjalnej, atlasu. Student powinien ponadto wyzyskać poznane w ubiegłych latach wiadomości z różnych dziedzin geografii, powinien nauczyć się wiązać je w harmonijne całości charakteryzujące omawiany kraj od strony fizycznej i gospodarczej.

Dla ułatwienia samodzielnej pracy, materiał naukowy z geografii został podzielony na ograniczone miesięczne partie, dostosowane do możliwości czasowych, które student systematycznie uczący się może, przy swych zawodowych zajęciach, przeznaczyć na naukę. W poszczególnych miesięcznych partiach podano oprócz szczegółowo ujętego materiału naukowego, literaturę podręcznikową i specjalną (obowiązkową i dodatkową) oraz ogólne instrukcje dotyczące metodyki samodzielnej pracy: korelacji przedmiotów, względnie oparcia poznanego materiału naukowego na wiadomościach już poznanych w celu wyrobienia umiejętności wzajemnego wiązania treści poszczególnych dyscyplin w jedną całość. Przyczyni się to niewąt-

pliwie do pogłębienia wiadomości i stworzenia z nich jednolitej, zwartej całości.

Podstawową pomocą przy uczeniu się winny być mapy atlasu i podręcznika, ewentualnie charakterystyczne dla danego krajobrazu ryciny ułatwiające prawdziwe jego wyobrażenie. Natrafia się tu jednak na wiele trudności, którym w części zapobiec może tylko umiejętnie gromadzona i kompletowana biblioteka Wydziału Zaocznego, zaopatrzona w prace trudniej dostępne. Łatwo dostępne w obecnej chwili są tylko tłumaczone na język polski podręczniki używane w średnich szkołach radzieckich jak np.: "Geografia fizyczna ZSRR" Czefranowa, "Geografia gospodarcza ZSRR" Barańskiego, "Geografia gospodarcza świata" (bez ZSRR) Witwera, w wyjątkach dotyczących krajów krajów demokracji ludowej. Są one obszerne, ale ujęte popularnie i dla studiów wyższych niewystarczające. Podręczniki geografii ZSRR na poziomie uniwersyteckim (Dobrynina, Susłowa i in.) oraz podręczniki geografii krajów demokracji ludowej, są trudno dostępne i można je wypożyczyć w bibliotekach tylko większych miast. Posiada je też biblioteka Wydziału Zaocznego. Podobnie prawie niedostępna jest rozproszona po czasopismach geograficznych literatura specjalna dotycząca geografii ZSRR a także monografie geograficzne państw demokracji ludowej. Na ten fakt zwrócono jednak uwagę studentom już w sesji naocznej - starano się uzupełnić braki podręczników w wykładach.

Wykłady sesji naocznej podawały problemowo mniej lub więcej dokładny konspekt całości materiału naukowego oraz ujmowały ważniejsze lub brakujące partie w wyżej podanych podręcznikach szkolnych. Wykłady te były ponadto przepełnione w dużym stopniu elementami badawczymi, mającymi na celu pobudzenie studenta do samodzielnej pracy.

Dalsze przygotowanie do właściwego opracowania prac kontrolnych stanowią uwagi metodyczne dołączone do tematu, wskazujące jak student powinien zabrać się do pracy, co musi przestudiować, jak powinno wyglądać wypracowanie, oraz co powinno stanowić wynik pracy. Dodana instrukcja nie daje jakiegos gotowego schematu, nie zastępuje pracy studenta,

a raczej powinna pobudzać go do myślenia, nastawić na właściwe rozwiązanie problemu, kieruje więc jego samokształceniem. Należy studenta w pierwszych wypracowaniach przyzwyczaić do ścisłego stosowania się do podanych instrukcji, aby mu pokazać właściwą drogę postępowania. Chodzi bowiem o to, aby wypracowanie kontrolne nie było jakimś dowolnym streszczeniem, czy odpisaniem partii podręcznika i aby suchy temat bez objaśnień, do takiego streszczenia nie upoważniał. Uwagi metodyczne wskażą studentowi kierunek samodzielnej interpretacji i analizy danego zagadnienia, w którą włoży on własną inwencję. Szczegółowe te metodyczne wskazówki dodane są tylko do pierwszych prac. Należy przyjąć, że student dostatecznie opanuje w tym czasie metodę poprawnego wypracowania, zasmakuje w oryginalnej interpretacji zagadnień i wytworzy sobie własną metodę. W dalszych więc pracach nie należy go krępować, powinien on wykazać większą samodzielność, oryginalność i dojrzałość w rozwiązywaniu i opracowywaniu poznanych z podręcznika i literatury zagadnień i umiejętność doboru właściwej ilustracji kartograficznej swego wypracowania.

Plan przewiduje 6 wypracowań w ciągu kursu, z czego 4 przeznaczono na geografię ZSRR i 2 na geografię krajów demokracji ludowej. Temat i termin wypracowania jest ściśle skorelowany z programem i rocznym rozkładem materiału naukowego i tak sformułowany, aby wypracowanie wymagało przyswojenia sobie pewnej części materiału naukowego, będącego częścią egzaminu rocznego. Ideałem byłoby, aby tematyka prac pokrywała się z całym materiałem egzaminu. Jest to jednak nie możliwe, bo ilość prac musiałaby się znacznie zwiększyć, co nie jest wskazane.

Dalszym warunkiem wartości pracy kontrolnej jest samodzielne jej wykonywanie przez studenta. Wydaje się, że po takim, jak wyżej zaznaczono, przygotowaniu zależeć ono będzie od odpowiedniego ujęcia tematyki i starannej recenzji zarówno od strony merytorycznej jak i dydaktycznej oraz od konsultacji. Studenci bowiem studiów zaocznych to ludzie dojrzały, pracujący czynnie nauczyciele, w pełni

świadomości celów, dla których studiują. O ile przekonają się, że samodzielne wykonanie prac pomoże im w opracowaniu, przyswojeniu i pogłębieniu materiału naukowego, a recenzje zawierać będą dobre skorygowania błędów, wyjaśnienia trudnych i niejasnych zagadnień, i że otrzymają wskazówki do dalszych studiów - to napewno pracę wykonają samodzielnie.

W dydaktyce zatem prac kontrolnych z geografii regionalnej na studiach zaocznych nasuwają się wykładowcy dwa główne problemy do rozwiązania.

1. odpowiedni dobór i redakcja tematu pracy.

2. właściwa recenzja pracy kontrolnej.

Jakaż jest tematyka prac kontrolnych z geografii regionalnej ZSRR i państw demokracji ludowej? Dobrze opracowanie tematyki prac kontrolnych nie jest rzeczą łatwą. Wymaga ono uwzględnienia wielu momentów, takich jak: stopień zaawansowania studenta w studiach, (przygotowanie z geografii ogólnej) specjalny charakter przedmiotu, korelacja tematu z terminem przeznaczonym dla przerobienia danej partii, ilością czasu jaki student poza swą pracą zawodową ma do dyspozycji. Starano się wreszcie tematami ujętymi problemowo objąć możliwie dużą część materiału naukowego, aby w ten sposób poprzez prace kontrolne przygotować studenta do egzaminu rocznego. Tematy prac kontrolnych muszą być tak sformułowane, aby student chcąc na nie poprawnie odpowiedzieć był zmuszony do wnikliwej analizy map atlasu, bądź interpretacji danych statystycznych, albo zestawienia ze sobą różnych map rodzajowych dla wykazania wzajemnej zależności i związków a wreszcie, aby musiał różne zjawiska geograficzno-fizyczne bądź gospodarcze podane w tekście podręcznika przedstawić graficznie na mapce konturowej. Właściwe byłyby także tematy ujmujące porównawczo różne krainy geograficzne lub okręgi gospodarcze. Wymagają one bowiem dobrego opanowania i rozumienia treści podręcznika i własnej inwencji studenta. Podstawowym wynikiem zadania powinno być opracowanie graficzne, tekst zaś krótki dodany do pracy ma być dodatkiem objaśniającym mapę i ma

mieć na celu zmuszenie studenta do sprecyzowania na piśmie swych myśli i wysuwania wniosków. W ten sposób opracowana odpowiedź zastąpi także choć w części szeroko prowadzone na studiach stacjonarnych ćwiczenia. Przy studiach zaocznych ćwiczenia odbywane w czasie sesji naocznej, kiedy student nie zna jeszcze materiału i nie ma czasu na przygotowanie się, z natury rzeczy muszą mieć zupełnie inny charakter. Przez takie postawienie sprawy wyeliminowana została nadmierna, niepotrzebna pisanina, zbyteczny balast materiału, uwaga studenta została skierowana na zasadnicze zagadnienia geograficzne, a więc dające się kartograficznie przedstawić. W myśl wyżej podanych wytycznych starano się w b. roku akademickim skonstruować tematy prac kontrolnych. Oto ich przykłady:

"Podział Niżu Wschodnio-europejskiego na jednostki morfologiczne i krótka ich charakterystyka". - Wskazówka do wykonania pracy: na mapce konturowej europejskiej części ZSRR rysować schematycznie granice podstawowych jednostek morfologicznych Niżu. Przy określaniu granic posłużyć się tekstem podręcznika (Dobrynin, Nowakowski, wykłady na sesji naocznej). W części tekstowej przedstawić orografię krain i charakterystyczne cechy krajobrazowe (na podstawie mapki fizycznej atlasu), orografię i cechy krajobrazu związać z budową geologiczną podłoża (na podstawie studium mapki geologicznej atlasu) oraz wskazać czynniki, które wpłynęły na rzeźbę obszaru. Wynik pracy: schematyczna mapka krain morfologicznych Niżu, - w tekście krótki ich opis i charakterystyka, na podstawie mapek atlasu (fizycznej i geologicznej). -

*Inny przykład: "Strefowy układ klimatu, gleb i roślinności i jego przyczyny" - Wskazówki metodyczne: przeprowadzić metodą porównawczą (nakładaniem na siebie mapek) analizę mapek rozmieszczenia roślinności, elementów klimatycznych (opad, izotermy zimy i lata) oraz gleb (na podstawie mapek w atlasie). Porównać mapki ze sobą: wskazać na związek zachodzący między omawianymi zjawiskami i uzasadnić strefowy ich układ. Wynik pracy: mapki opadów, temperatur

(izotermy zimy i lata) gleb i roślinności wyrysowane na kalkach w tej samej skali, aby je można ze sobą porównać; w tekście objaśniającym: wyniki porównania uzasadniająca związek, strefowość i wyjaśniające przyczyny.

Albo temat: "Zmiany w rozmieszczeniu sił wytwórczych w ZSRR w wyniku budownictwa socjalistycznego". Wskazówki metodyczne: na podstawie tekstu podręcznika i studium mapek gospodarczych atlasu, przedstawić graficznie na mapce konturowej rozmieszczenie podstawowych działów przemysłu (prz. hutniczy, maszynowy, chemiczny i włókienniczy) przed i po Wielkiej Rewolucji w ZSRR. Na podstawie analizy wykonanej mapki jako wniosek wskazać na tendencję i zasady socjalistycznej lokalizacji przemysłu w ZSRR. Wynik pracy: mapka rozmieszczenia przemysłu przed i po Wielkiej Rewolucji w ZSRR. W części tekstowej wskazanie zmian i różnic w rozmieszczeniu przemysłu w Rosji kapitalistycznej i dziś w ZSRR oraz zasad socjalistycznej lokalizacji przemysłu.

Dotychczasowe wyniki (w ub. roku tematy były nieco inne, ale oparte na tych samych wytycznych) prac kontrolnych nie obfitują w bardzo dobre noty, wskazują jednak na duży wkład samodzielnej pracy studenta. Są lepiej albo gorzej opracowane, lecz do wyjątków należały streszczenia podręcznika lub wykładów. Występowało to zazwyczaj wtedy, gdy student przy opracowaniu nie dostosował się do podanej instrukcji. - Praca była wtedy napisana nie na temat i wykazywała najczęściej nieudolne streszczenie podręcznika. We wszystkich wypracowaniach podstawę stanowiła mapka ilustrująca zagadnienie.

Wydaje się, że wykonana przez studenta praca zgodnie z wyżej podanymi założeniami i wedle dołączonych wskazówek metodycznych spełnia swe zadanie. Student jest zmuszony zagadnienie przemyśleć, zlokalizować na mapie. Nasuwające się tu i ówdzie wątpliwości wyjaśni mu tekst podręcznika; student ponadto odświeży i przypomni sobie wiele wiadomości poznanych w latach ubiegłych, które będzie musiał w pracy zastosować, bieżące zaś wiadomości z geografii regional-

nej, przyswoi sobie rozumowo i utrwali, a w ten sposób przygotowuje się zawnazu do egzaminu rocznego.

Drugi problem to właściwa i szybka recenzja pracy kontrolnej. Jeśli praca kontrolna ma być elementem kształcenia i kontroli pracy samokształceniowej studenta - oraz ma wskazywać mu jego błędy i niedociągnięcia, pomagać w ich usuwaniu, musi być szybko, wyczerpująco i instruktywnie zrecenzowana. Praca kontrolna nie jest egzaminem pisemnym ani zadaniem domowym - nie należy jej zatem traktować jako aktu sprawdzenia tylko wiadomości i poprawiać tak jak czynimy z zadaniami domowymi. Praca kontrolna jest dla korektora i wykładowcy konkretnym materiałem pozwalającym przy pomocy recenzji kierować pracą samokształceniową studenta. W recenzji musi więc występować nie tylko ocena pracy, ale również pomoc studentowi w zakresie uczenia się i konsultacje zawierające wskazówki do dalszej pracy. Recenzja powinna pomóc mu w planowym rozłożeniu materiału naukowego, dać wskazówki naprawienia ewentualnych zaniedbań, nadać właściwy kierunek jego pracy. Recenzja winna być tak ujęta, aby budziła u studenta wiarę we własne siły, aby zachęcała go do dalszej pracy oraz rozwijała poczucie odpowiedzialności za wypełnienie obowiązku uczenia się. W recenzji musimy studentowi wyjaśnić na czym polega istota popełnionego w pracy błędu. Z pracy więc musimy poznać w jakim stopniu przyswaja on sobie daną dyscyplinę, a w recenzji wykazać ewentualne niedociągnięcia i wskazać sposoby ich usunięcia. Musimy pomóc studentowi w zdobyciu doświadczenia na polu właściwej organizacji jego samodzielnej pracy i krytycznego do niej stosunku. Recenzja winna również współdziałać w ideowo-politycznym wychowaniu studenta, poprzez właściwie ujętą treść materiału naukowego wyrażoną w pracy. Tego rodzaju konsultacje są bardzo ważne dla studenta, pomagają mu w przepracowaniu materiału i usuwaniu niejasności. Student winien do wskazówek recenzji dostosować się, uważnie je przemyśleć i w myśl podanych wskazówek pracę poprawić. - Rzetelne recenzje stanowią poważne źródło oddziaływania

na przebieg samokształcenia studenta i pomagają w usunięciu występujących w czasie nauki trudności oraz wyjaśniają niezrozumiałe i niejasne partie materiału naukowego.

Oto niektóre przykłady recenzji prac kontrolnych z geografii regionalnej ZSRR:

"Wypracowanie jest zgodne z tematem i dodanymi wskazówkami metodycznymi. Zwróćcie jednak Kolego więcej uwagi na styl. Opracowanie tematu jest bowiem zbyt schematyczne, styl telegraficzny, zdania niepełne nie zawsze oddają dobrze myśl. Chodzi tu nie o dłuższy tekst, a o krótkie i poprawnie skonstruowane zdania. Pod względem treści pracę możnaby wykonać dokładniej, tak jak Kolega zaproponował w podanej dyspozycji. Podział fizjograficzny utożsamiał jednak Kolega z podziałem morfologicznym. Możliwe to ostatecznie przyjąć, ale należałoby przeprowadzić analizę morfologiczną poszczególnych jednostek. Należałoby to wykonać głównie według mapki (odczytać orografię, rozcięcie rzekami i związać z budową podłoża według mapki geologicznej). Wypracowanie takie byłoby w pełni samodzielne, potwierdzenie poprawności przeprowadzonej charakterystyki znalazłby Kolega w tekście podręcznika. Przeprowadzając taką analizę mapki, napewno lepiej i dokładniej przyswoiłby sobie Kolega wiadomości i już obecnie przygotował część egzaminu rocznego. Proszę w następnych wypracowaniach ściśle stosować się do załączonych metodycznych wskazówek, przyniesie to Wam dużą korzyść. Treść załączonej mapki na ogół dobra, ale wykonanie kartograficzne pozostawia wiele do życzenia. Mapa jest mało czytelna, grube granice i brzydkie pismo zaciemniają obraz."

Albo inny przykład:

"Treść wypracowania wyczerpuje wprawdzie temat - Kolega jednak zamiast na mapkę, nacisk położył na tekst - a przecież mapka winna być w myśl wskazówek wynikiem wypracowania. Wskutek tego tekst wypracowania niepotrzebnie rozrósł się, a Kolega mimowoli sugerował się podręcznikiem, podał wiele wiadomości niekoniecznych dla charakterystyki krainy i tu i ówdzie zbyt kurczowo trzymał się

podręcznika, względnie wykładu. Za mało natomiast w wypracowaniu uwzględniono przy charakterystyce krainy jej budowę geologiczną. Proszę do egzaminu przepracować jeszcze to zagadnienie, posługując się mapką geologiczną. Mapka na ogół dobra - niepotrzebnie tylko zaciemniona kreskowaniem."-

Wyżej podane przykłady recenzji były zastosowane w pracach kontrolnych w ub. roku akademickim i wydaje mi się dały dobre rezultaty. Nowe prace po nich opracowane były lepsze, studenci starali się na ogół dostosować do wskázówek i unikali popełnianych błędów. Egzaminy końcowe i rozmowy indywidualne w czasie konsultacji ze studentami wykazały, że prace kontrolne i uwagi recenzji walnie przyczyniły się i pomogły studentom do dobrego na ogół, przygotowania się do egzaminu końcowego, który niewątpliwie jest w pewnym stopniu sprawdzianem właściwie postawionego samokształcenia studenta.-

Dobre, właściwie metodyczne postawienie zagadnienia prac kontrolnych, łącznie z innymi środkami procesu nauczania stosowanymi na studiach zaocznych pozwalają sądzić, a wykazały to także dotychczasowe obserwacje, że jakość absolwentów studium zaocznego pod względem ich teoretycznego przygotowania nie będzie wiele niższa niż absolwentów studiów stacjonarnych, natomiast ich bezpośrednia przydatność w pracy zawodowej może być znacznie wyższa, że względu na ich doświadczenie oraz wieloletnią nieraz pracę w szkole. -